911

Debreceni Egyetem
Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
7240 3990

KOZMA LAJOS

SZIGNETKÖNYVE

KNER IMRE

ELŐSZAVÁVAL

Kner Izidor kiadása
Gyoma, 1925

KNER 94

DEBRECENI
EGYETEMI KÖNYVTÁR
KNER-GYŰJTEMÉNY
*
ADOMÁNYOZTA
ALAPÍTÓJA EMLÉKÉRE
KNER IZIDOR
KÖNYVNYOMDÁJA
GYOMA

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Bevezetés V
Pécsi József szignetje 1
Kner Imréné exlibrise 2
Rózsavölgyi és Társa kiadói jelvénye 3
A Budapesti Műhely szignetje 4
Lajtha László exlibrise 5
Conrad Gyula exlibrise 6
Pécsi József exlibrise 7
Sacelláry Pál kiadói jelvénye 8
Kiadói jelvény 9
A Floris csokoládégyár zárópecsétje 10
A művész szignetje 11
Fürst Ferenc exlibrise 12
Kozma Lajosné szignetje 13
Egy cukorkaárúgyár szignetje 14
A művész szignetje 15
Ligeti Pál szignetje 16
A Kner-nyomda jelvénye 17
Egy kalapszalón szignetje 18
Babits Mihály exlibrise 19
György Irén szignetje 20
Schulhof Erzsébet exlibrise 21
Printz Lajos asztalosmester szignetje 22
Kozma Károly asztalosmester szignetje 23
Dobozfödél a Floris csokoládégyár számára 24
Komor András exlibrise 25

Dobozfödél a Floris csokoládégyár számára 26
Monogrammos szignet (K A) 27
Kner Erzsébet könyvkötő szignetje 28
Dr. Kulka Zoltán orvos szignetje 29
Egy bútorgyár szignetje 30
Egy illatszergyár szignetje 31
Kozma Erzsébet exlibrise 32
Kner Imre szignetje 33
Egy illatszergyár zárópecsétje 34
Király György szignetje 35
Egy Ady-könyv szignetje 36
Egy szappangyár szignetje 37
Dr. Seffer Erzsébet orvos szignetje 38
Kner Albert szignetje 39
Egy régi magyar balladáskönyv szignetje 40
Adler Ottó exlibrise 41
A művész szignetje 42
Rosner Károly exlibrise 43
Zalainé Máté Olga fényképész szignetje 44
Egy bélyeggyűjtő szignetje 45
Egy likőrgyár szignetje (pályamunka) 46
Egy likőrgyár szignetje (pályamunka) 47
Dobozfödél a Floris csokoládégyár számára 48
Georg W. Dietrich kiadó jelvénye 49
A Képzőművészek Új Társasága szignetje 50

Már a társadalom fejlődésének alacsonyabb fokain is, amikor az írás még a kiváltságos osztályok nehány képviselőjének privilégiuma volt, felmerült annak a szükségessége, hogy bizonyos dolgok szélesebb rétegeknek a tudomására hozassanak. Ezeknek a különféle célokat szolgáló közléseknek az eszközei a modern szignet elődei voltak. A szignet már ebben a korai formájában is tartotta a rokonságot a mai reklámművészetnek az alkotásaival, amely pedig a huszadik század legsajátosabb teremtménye. Mert a szignetnek már ekkor is egyszerűnek, világosnak, már az első pillanatban könnyen felismerhetőnek kellett lennie, s amellett annyira karakterisztikusnak, hogy a más szignetekkel való összetévesztés veszélye eleve ki legyen zárva. A szignet eme korai formái között legfontosabb a pecsét volt, amely többnyire írástudatlan tulajdonosának nélkülözhetetlen szolgálatokat tett. A középkor sötét és zűrzavaros századaiban a pecsét volt egy-egy fontos

okmány hitelességének legfőbb bizonyítéka és így sokszor szinte eleven hatalmat képviselt. A pecséttel egyenrangú szerepet töltöttek be a szignet többi elődei is, az egyes foglalkozások, céhek jelvényei, a városok és családok címerei, amelyek ott díszelegtek minden fontosabb köz- vagy magánépület ormán. Ezek a jelvények valósággal az útmutató szerepét töltötték be, és minden utazónak lehetővé tették az azonnali tájékozódást bármely idegen városban, mert messziről felismerhető módon jelezték számára a műhelyeket és üzleteket, a vendéglőket vagy közhivatalokat. E jelek legtöbbje nemzetközi elterjedésre tett szert, mert ugyanaz volt az értelme az egész akkori művelt világon. A kiváltságos osztályok, a nemesség jelvényeinek és címereinek ismeretét csakhamar egy külön tudomány, a heraldika foglalta össze és senki, aki közpályán működött, vagy valami köze volt az akkori centrumok, az udvarok életéhez, nem nélkülözhette ennek a tudománynak a beható ismeretét. Egyes, leginkább az uralkodó családok címereiből vett heraldikai jelek vagy jelvények a kor mélyreható társadalmi és vallási, politikai és gazdasági mozgalmainak jelvényeivé váltak, amelyek élesen megkülönböztették viselőiket a más jelvényeket viselőktől. Egy-egy ilyen jelvény viselése ma már elképzelhetetlen díszt és hatalmat, erkölcsi és gazdasági előnyöket kölcsönzött, de néha

súlyos kockázattal, sőt életveszedelemmel is járhatott. Ezekben a harcos századokban természetesen a nem nemesek osztályai, a polgárok, iparosok, kereskedők, diákok vagy hivatalnokok is ugyanolyan büszkén viselték a maguk osztályának jelvényeit, akár a kiváltságosak. Ha új bolt, új műhely, új vendéglő vagy új gyógyszertár nyílott valahol, első dolga volt, hogy valamilyen jelvényt, cégért válasszon magának, mert tudta, hogy ezek az általánosan ismert jelentőségű jelvények hangosabban és érthetőbben szólnak a tömegekhez, mint a legszebb betűjü és legbeszédesebb felíratok.

Természetes, hogy a szignet nagyon hamar utat talált az első nyomtatott könyvekbe is, és már az első nyomdai jelzéssel ellátott könyvnek, Fust és Schöffer 1457-ben megjelent mainzi Psalteriumának kolofonját is nyomtatóinak szép páros nyomdajegye díszíti. Ettől az időtől kezdve napjainkig minden jelentékeny könyvnyomtató és könyvkiadó saját jelvényével díszítette a maga könyveit, és így a nyomdai vagy kiadói jelvény öltötte fel legelőször a modern szignet jelentőségét. Hiszen a könyvbe nyomtatott szignetnek nem lehetett az az értelme, mint elődeinek, amelyek írástudatlan emberek számára készültek, sőt ellenkezőleg. A nyomdai, vagy kiadói jelvénynek az volt a célja, hogy egy a könyv vásárlója és olvasója előtt már ismert

és elismert kvalitásnak legyen a hangsúlyozója és jelzője, igazi hivatása az volt, hogy az olvasót más, régebben megismert szép és jó könyvek értékeire emlékeztesse és így első pillanatban felköltse a bizalmat az új, még ismeretlen könyvben rejlő tipografiai vagy szellemi értékek iránt.

Lassanként egész sora keletkezett az olyan szigneteknek, amelyek hasonló célokat szolgáltak és amelyeket a kor minden valamelyes árúismerettel rendelkező polgára ismert. Elég, ha rámutatunk a papirgyárak vízjeleire, amelyek ismerete ma már a történettudomány egyik fontos segédtudománya lett, vagy emlékeztetünk az egyes porcellángyárak „márkáira". Az újabb korok egyik legismertebb ilyen árújelzője például a solingeni Henckell-cég acélárúit jelző, szinte hieroglifává egyszerűsített jellegzetes ikerpár.

Az egyes társadalmi osztályok és csoportok, a családok, városok, hivatalok, vállalatok szignetjei mellett hamarosan virágzásnak indultak a szignet személyes formái is, amelyek egy-egy egyéniség céljait szolgálták, lelki sajátosságait, ízlését tükrözték vissza. Ezek között a személyesebb jellegű szignetek között sokáig még a pecsét tartotta meg vezető szerepét, és a pecsét vezérmotivuma még sokáig a családi címer, a családi jelmondat maradt. De lassanként az öröklött, családi motivumok mellett jelentkeznek már választott, az

egyénhez kapcsolódó jelvények és jelmondatok is. A pecsét mellett külön fejlődésnek indult az exlibris, amely tulajdonképen nem más, mint a könyvbe belenyomott, a tulajdonjogot jelző pecsét — nem nagyon szerencsés formájú — továbbfejlesztése. A grafikai sokszorosító eljárások, így különösen a rézmetszés és később a litografia, elősegítették a játékosabb, szerénytelenebb formájú exlibrisek megszületését, amelyek a tipografia szigorúbb törvényein felépült könyv egységes stílusába már nem illettek úgy bele, mint a pecsét. Sokkal szerencsésebb formája az exlibrisnek az úgynevezett szuperexlibris, amely leginkább a könyvtáblára aranyozott monogramm vagy címer formájában jelentkezik és amelynek gyönyörű példáit találjuk e korok uralkodócsaládjainak és egyházfejedelmeinek könyvtáraiban.

A 19. század ipari és gazdasági forradalma aztán — sok más régi tradicióval együtt — erősen háttérbeszorította a szignet különböző formáinak használatát is. A régi céhrendszer szervezeteinek lebontása után kialakult a modern szabad verseny, amelyben minden iparos vagy kereskedő maga volt felelős termelése színvonaláért, és ebben a helyzetben megszűnt annak a jelentősége, hogy valaki milyen ipari szervezetbe tartozik. Az iparos és a kereskedő mindenáron azt akarta hangsúlyozni, hogy ő egészen mást nyújt, mint

versenytársai és nemcsak hogy nem volt érdeke a pályatársaihoz való tartozást hangsúlyozni, sőt ellenkezőleg: éppen a maga vállalkozásának egyéni, a többiektől elütő jellegét kellett kiemelnie, s ezért óvakodott az olyan formák használatától, amelyek az egyszerre lenézett, kispolgárinak bélyegzett céhmesterember üzleti formáira emlékeztettek.

De éppen a modern reklám azelőtt sohasem sejtett fejlődése volt az, amely a szignet használatát újra divatbahozta. A plakátok, körlevelek, hirdetések és egyéb reklámnyomtatványok milliói özönlötték el lassanként a piacot és olyan bábeli hangzavart okoztak, amelyben maguk az üzletemberek kezdték keresni a szilárd pontokat. Hamarosan fel kellett ismerni, hogy a lármát már nem lehet túlkiabálni és hogy a zsivaj további fokozása csak elkábítaná a közönséget. Lassanként rájöttek egyesek, hogy bizonyos diszkrét, de állandóan visszatérő motivumoknak sokkal mélyebb és állandóbb a hatása. A túlzott vállalkozási kedv annyiszor megcsalta már a közönség bizalmát, hogy a vásárlók érdeklődése ismét a régi cégek felé fordult, azok felé, akiknek nevét a szolídság nimbusza övezi, és akik bizonyos multra hivatkozhatnak. A hirdetők újra hangsúlyozni kezdik a cég alapítási évét, és ha valamely vállalat egy ismert régi név, védjegy, jelvény, vagy valamely jellegzetes csomagolás birto-

kában van, erre építi fel egész propagandáját, ezt választja akciója vezérmotivumául. A modern szabadalmi jog is új jelentőségre emelte a szignet egyik jellegzetes formáját, a védjegyet, amely a mai ipar túltengő versenyében a szellemi tulajdonjog védelmének egyik legfontosabb eszköze lett. Azok a cégek azonban, amelyek nem rendelkeznek ilyen régi attributumokkal, bizonyos formák és színek, vagy bizonyos szókapcsolatok állandóan visszatérő használatával igyekeznek a figyelmet maguk felé fordítani. Egy-egy régi, kifakult cégtábla, bizonyos régies üzleti szokások és formák a merész gründolások és sűrű bukások idejében olyan értékre tettek szert, amely a régi nemeslevelek becsével vetekedik. Ebben az időben fordult az üzletemberek és tervező grafikusok figyelme ismét a szignet felé és ekkor ismerték fel újra azokat a hatáslehetőségeket, amelyek egy-egy kaotikus újsághirdetésoldal sűrűjéből felénk integető ismerős szignetben rejlenek.

A szignet más területeken való rohamos elterjedésének két hatalmas tényező fellépése is kedvezett. Ez a két tényező a művészet háború előtti demokratizálódása és a modern individualizmus. A nagy művészetek mellett hatalmas fejlődésnek indultak azok a művészetek, amelyek termékei az eredeti művészi értékek csorbulása nélkül többszörözhetők, tehát a kisebb

pénzű polgári osztály művészetszerető tagjai számára is elérhetők: a modern iparművészet, a kisplasztika, és különösen a grafika, amelynek fejlődését a könyv rendkívül széles elterjedése és rohamos olcsóbbodása lendítette előre. Viszont korunk individualizmusa népszerűvé tette az egyéni fellépést, az egyéniség minden téren való erőteljes hangsúlyozását. A háború előtti korszak embere szívesen használt egyéni színeket, túlozta az egyéni formákat, s minden alkalmat felhasznált ezeknek az előtérbe helyezésére. Ez a divat nagyon elősegítette a szignet elterjedését, és így a szignet használata hamarosan átterjedt az üzleti élet területeiről a magánéletbe és lassanként a modern demokrata polgár címerévé változott. Újra divatba jött az exlibris és az exlibrisgyűjtés a háború előtt a legelterjedtebb sportok egyike lett, de ez a nagy népszerűség ismét csak ártott művészi fejlődésének. Egyre több olyan exlibris látott napvilágot, amely már csak cseretárgynak volt szánva, és sohasem került bele a könyvbe, mert erre technikájánál, tárgyánál vagy formátumánál fogva sem volt már alkalmas. A háború előtti exlibris megtagadta a pecséttel, tulajdonképeni ősével való rokonságát, amely pedig lehetővé tette, hogy szervesen beleolvadjon a könyv tipografiai egységébe, egyre nagyobb és nagyobb lett, és egyre bőbeszédűbb, festői és képszerű elemeket olvasztott magába, és lassanként

elveszítette legfőbb szépségét, a természetes, magától érthető egyszerűséget.

Ekkor azonban két hatalmas tényező lép fel, amelyek a szignetet visszaterelik a fejlődés helyes irányába: az egyik az a nyilvánvaló tisztulási folyamat, amely a forrongó modern művészetben megindult és amely a célok tisztább felismerésében és helyesebb kitűzésében mutatkozik, a másik pedig a modern fametszőművészet reneszánsza, a festői lehetőségekben gazdagabb grafikai technikák hatásának szerencsés ellensúlyozója. Ez a két tényező egyre érezhetőbben befolyásolja a modern használati grafika fejlődését és hatásuk alatt egyre több szép és jó szignet kerül nyilvánosságra.

A modern szignet iránti érdeklődés hatása alatt sok olyan könyv jelenik meg a külföldön, amely a szignet fejlődését és legérdekesebb példáit ismerteti. Ez a kis könyv azonban abban különbözik társaitól, hogy csak egyetlen művész szignetjeit tartalmazza. Alkotójuk, *Kozma* Lajos, nem csupán grafikus és nem is elsősorban az. Kozma Lajos építész és iparművész, bútorok és belső berendezések tervezője, aki a műhely levegőjében nevelkedett, aki megjárta az anyag és a technika korlátai között a maga iskoláját, azt az iskolát, amely a művész legjobb nevelője és tanítómestere. De mert fantáziája sokkal elevenebb, invenciója sokkal gazdagabban buzog, és mert mondanivalója sokkal több,

mint amennyinek kifejezésére a maga mesterségének lassú munkatempója lehetőséget ad, korán fordult érdeklődése a grafika szabadabb és könnyebb, korlátlanabb és kevésbé anyaghoz kötött kifejezési lehetőségei felé. Kozma grafikai produkciója rendkívül gazdag és sokoldalú, első termékei kora fiatalságának idejében keletkeztek. Azokban az esztendőkben, amikor szakadatlan frontszolgálata, majd az építkezések teljes szünetelése lehetetlenné tették számára, hogy a maga igazi, tulajdonképeni nyelvén adjon kifejezést mondanivalóinak, a grafika maradt hosszú ideig egyetlen munkaterülete, és innen van az, hogy grafikája mutatja a legteljesebben művészi fejlődésének útját. Kozma művészetét három hatalmas erő irányítja. Ezek között első helyen áll a népművészet iránti olthatatlan szeretete. Gyermekéveit a somogymegyei Kozmapusztán, a népművészet egyik legdúsabban buzogó forrásánál töltötte és gyermekkori benyomásai tartják ébren férfikorának őszinte és mély érdeklődését a népművészet iránt. Művészetének másik hatalmas forrása a mult művészete. Itt azt keresi, amiből minden művészet kisarjad, a kor kulturájának minden megnyilvánulását egységesen formáló, stílusalkotó erőt. Harmadik alakítója és táplálója művészetének az a modern szellem, amely egész egyéniségét betölti. Kozma ember és kortárs egész egyéniségével, aki ember és kortárs

voltának minden konzekvenciáját bátran és örömmel vállalja, és a modern ember mély szociális belátását nagy problémaérzékenységgel egyesíti.

Művészetének ezek a jellemző tulajdonságai tükröződnek azokban az apró szignetekben is, amelyeket e kötet tár a szemlélő elé, de ezek az apróságok egészen különös körülményeknek köszönhetik születésüket. Mert bár ez a kötet Kozma szignetjeinek csak egy részét tartalmazza, alig van közöttük olyan, amely megrendelésre készült, és nem éppen azok a legsikerültebbek. Ezek a szignetek ugyanis Kozma munkájának a melléktermékei, amelyek valamely nagyobb munka kivitele közben és annak hatása alatt születnek és így legtöbbnyire a barátság, a közös munka, a közös szellemi érdekek szálai fűzik a művészt a szignetek tulajdonosaihoz. Kozma felfogása szerint a szignet legfőbb művészi törvénye, hogy tartalma és formája egyszerre, egységesen és ugyanabból az ötletből eredjen. Ez a művészi törvény ugyan többé-kevésbbé minden művészi alkotásra érvényes, de ezeknek a csöppnyi alkotásoknak az ötlet a lényege, az az ötlet, amelyet sem megrendelni, sem életreparancsolni nem lehet. Nem pedig azért, mert az ötletnek az invenció a szülőanyja, de egyetlen szerencsés pillanat inspirációja a nemzője. Kozma meleg, emberi érdeklődéssel közelít mindenhez, amivel életútján és művészi pályáján találkozik.

Egyformán érdeklik az emberek, a tárgyak, az anyagok, de mégis legbensőbb érdeklődésének a mesterség a tárgya, amelynek belső törvényeit, kis részletkérdéseit és nagy összefüggéseit állandó nagy érdeklődéssel figyeli. Az itt bemutatott szignetek tulajdonosaival is leginkább a mesterség hozta őt össze, a közös munka és a közös feladatok. Sokan közülök a művész személyes barátai közé tartoznak, és barátaihoz való viszonya igen gazdag és termékeny, mert alapját az érdeklődés közös iránya képezi. A szignetek egy nagy részét olyanok számára alkotta, akikkel évek óta áll állandó üzleti összeköttetésben. Vannak közöttük nyomdászok és kiadók, akik számára a szép könyvek egész sorát díszítette és illusztrálta, vannak közöttük iparosok, akik bútorterveit öltöztették formába és váltották át nemes anyagokba, és szerepelnek közöttük vállalatok, amelyek számára a plakátok, reklámnyomtatványok, dobozok és csomagolások díszes sorát tervezte meg. A szignetek nagy része a védjegy vagy üzleti jelvény céljait szolgálja, de vannak nyomdai és kiadói jelvények közöttük, vannak közöttük olyanok is, amelyek csak egyetlen könyv jelvényei, vagy címerei voltak, s vannak exlibrisek, amelyek emlékeztetnek ősükre, a pecsétre, de amelyeket tulajdonosuk levélpapirosára is rányomathat, vagy bármely más célra is használhat, címer gyanánt. Kozma a magán-

célokat szolgáló szignettel szemben is ugyanazokkal az igényekkel lép fel, mint az üzleti szignettel szemben. Szerinte minden szignetnek világosnak és értelmesnek kell lennie, és zárt, egyszerű formájúnak, félreérthetetlennek és annyira jellegzetesnek, hogy más szignetekkel ne legyen összetéveszthető. Ezt pedig csak úgy lehet elérni, ha a beszédesen egyszerű és világos témát olyan technika öltözteti végső formába, amely minden festőiséget gondosan elkerül és megmarad a grafikus ábrázolás szigorúan megszabott korlátai között.

A szignetek majdnem kivétel nélkül fametszetben készültek, amelyeket azonban a művész nem saját kezűleg metsz fába. A reprodukció alapja rendesen a végleges nagyságban rajzolt vázlat, amely leginkább puha ceruzával készül, de a művész annyira ismeri ennek a technikának minden lehetőségét, hogy a vázlatok útján minden mondanivalóját teljesen és maradéktalanul közölni tudja gyakorlott és saját maga által nevelt munkatársaival, úgy hogy a kész fametszet mindig sokkal gazdagabban és erőteljesebben hat, mint a vázlat, ellentétben a modern grafikusok legtöbbjével, akik ugyan gyönyörű vázlatokat produkálnak, de a reprodukciónál vázlataik legfőbb értékei kallódnak el. E szignetek legfőbb erénye azonban, hogy akár beragasztva, akár benyomtatva szervesen illeszkednek

bele bármely jó tipografiájú könyvbe, amelyek pedig nem exlibrisnek vannak szánva, ékességei bármely üzleti nyomtatványnak. Mert mondanivalójukat az igazi tipografia nyelvén mondják el és így szerves egységgé tudnak összeolvadni a tipografia fő tényezőjével, a betűvel.

Az az ötven szignet, amelyeket e könyvben mutatunk be, egy gazdag, sokoldalú, minden ízében modern és egyéni művészet terméke, amely mégis a nemes, igazi és eleven tradició tápláló talajába ereszti le gyökereit. Meleg szeretettel ajánljuk őket a modern grafika és tipografia minden barátjának figyelmébe.

Gyoma, 1924 július havában.

Kner Imre.

KNERETUS
K
E
KÖNYVE

ROZSAVÖLGYI ÉS TSA
R T
MAGYAR HELIKON

BUDAPESTI
MÜHELY
SZABADSAJTÉR u.5
TELEFON: 1280

LAJTHA LÁSZLÓ
KÖNYVE

C G
KÖNYVEIBŐL · CONRAD GYULA

JÓZSEF
P
J
PÉCSI
KÖNYVE
MCMXX

SZÉKASI · SACELLÁRY · PÁL · KIADÁSA
BUDAPEST

K + I + G
K
KNER KIADÁS

BONBONNERIE
B
F
FLORIS

KOZMA LAJOS
BUDAPEST

KÖNYVE
FÜRST·FERENC

K E

FABRICA DE BONBOANE CLUJ-KOLOZSVÁR
KELER-FÉLE
KARAMELLA

K
L

LIGETI-PÁL
ÉPÍTÉSZ·BUDAPEST
K
L

K
I

C·M·K

BABITS·MIHÁLY·EMLÉKKÖNYV

K. OZMA

EX-LIBRIS
SCHULHOF-ERZSEBET
K

PRINTZ LAJOS ASZTALOS
PL

K
K
K

FLO
RIS
K

KOMOR ANDRÁS
KÖNYVE

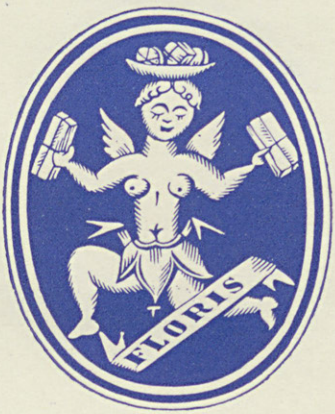
FLORIS

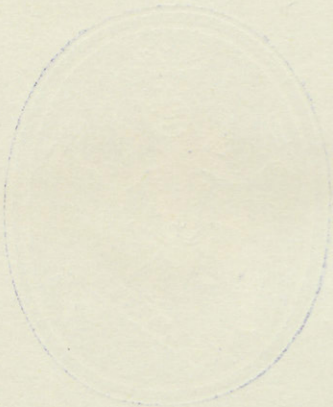

KNEP
ERZSÉBET

DR. KULKA ZOLTÁN
ORVOS

VEREINIGTE
U·P
WERKE
BRÜNN
JOSEFSGASSE 14
ZENTRAL-DIREKTION

PERFUMERY
MARVEL

KOZMA
BÖDE
KÖNYVE

KAREL IMRE GYOMA

PERFUMERY
MARVEL
M
P

KIRÁLY GYÖRGY
K • Gy K

MARGITA

SEEFNER-ERZSEBET
DR

K
KNER & ALBERT

RÉGI·MAGYAR·BALLADÁK·KÖNYVE
K
L

EX·LIBRIS·OTTO·ADLER·
K

K
L

ROSNER KÁROLY
VEIBÓL

z

KNER
E
ENDRE

H
Co

H
C

FLORIS·BONBON
F
B
SCHEIDL·WIEN
S
W

DIETRICHS MÜNCHENER
KÜNSTLER-BILDERBUCH
G
W
D

KÉPZŐMŰVÉSZEK
ÚJ TÁRSASÁGA

Nyomatott
Kner Izidor
könyvnyomdájában
Gyomán,
az 1925. esztendőben,
400 példányban.
Készült egyidejűleg
egy német nyelvű kiadás is,
a külföld számára.

*

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
1943/1860 gyarapodási naplószám.